

Eseje / Essays

Etické aspekty onemocnění covid-19 aneb Ohrožují protiepidemická restriktivní opatření naši svobodu?

Anetta Jedličková

Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8

Do redakce doručeno 28. září 2020; k publikaci přijato 1. října 2020

ETHICAL ASPECTS OF COVID-19 DISEASE OR DO ANTI-EPIDEMIC RESTRICTIONS UNDERMINE OUR FREEDOM?

ABSTRACT The ongoing COVID-19 disease pandemic constantly brings unprecedented and unknown situations and new challenges, both for professionals as well as for the general public, and we can see the growing ability of the new coronavirus SARS-CoV-2 to uncompromisingly divide society in both groups. One of the topical issues is (non)compliance with anti-epidemic measures.

KEY WORDS anti-epidemic measures; COVID-19; ethical aspects; ethics; freedom; undermining freedom

ABSTRAKT Současná pandemie onemocnění covid-19 neustále přináší dosud nepoznané situace a nové výzvy, a to jak pro odbornou, tak i pro laickou veřejnost, a takřka v přímém přenosu sledujeme sílící schopnost původce aktuální pandemie nekompromisně rozdělovat společnost v obou skupinách. Jedním z aktuálních problémů je (ne)dodržování protiepidemických opatření.

KLÍČOVÁ SLOVA covid-19; etické aspekty; etika; ohrožení svobody; protiepidemická opatření; svoboda

Je jisté, že nový koronavirus SARS-CoV-2 se našim náladám, zvyklostem, plánům či zájmům nikterak nepřizpůsobuje a bezpochyby se vyvíjí, šíří, přenáší a množí zcela nezávisle na rozporuplných názorech té které skupiny expertů všech oborů či laiků. Čím více nabírá pandemie onemocnění covid-19 na rychlosti a intenzitě, tím více rozeprší mezi lidmi vyvolává. Každé seskupení diskutujících má svou nepoddajnou pravdu a neutichající pocit, že právě ten názor, který daná skupinka zastává, je pravý a platný.

Názory různých odborníků i neoborníků všech možných profesí na nás číhají kamkoli se hne. V žádném případě není mým úmyslem přizívat čilé polemiky, hledat viníky, kritizovat, oponovat, poukazovat na čísla a grafy, ba dokonce ani radit či apelovat. Chci se jen zamyslet a pokorně a uctivě požádat vnímavého čitatele taktéž o jeho zamyšlení, bude-li to považovat za dobré. O naprosto obyčejné zamyšlení nad lidstvem a lidskou dobrotou, lidskou sounáležitostí a soudrž-

ností, pokorou a úctou k člověku, svědomím a morálkou. Již nesčetněkrát v historii jsme ukázali sami sobě i světu, že tyto hodnoty v sobě mírou nezměrnou zcela jistě máme. O tom není žádných pochyb. A přece se dnes jeví, jako bychom žili ve dvou paralelních a naprosto protichůdných světech. Jeden svět tvoří ti, kteří berou současnou situaci vyvolanou pandemií onemocnění covid-19 vážně a snaží se striktně dodržovat rady a doporučení odborníků a předpisy či nařízení relevantních institucí. Druhý svět prezentují ti, kteří považují současnou situaci za nehodnou hlubšího zájmu a respektu, a v rámci ochrany své svobody rozhořčeně a urputně bojkotují jakékoli rady, doporučení, příslušná opatření, pravidla či předpisy. Až se člověku nechce věřit, že se během pár měsíců z národu, který se tak obdivuhodně semknul a vzájemně si pomáhal například šitím roušek, vyvinul národ, který dnes vymýšlí triky, jak obcházet zavírací časy barů, který si dnes šije roušky ze záclon, aby se opatřením vysmál.

JAK VNÍMAT SVOBODU

Každý z nás má nepochybně právo na svou svobodu a její ochranu. Jedinec se při svém jednání může svobodně rozhodnout, má tedy možnost svobodné volby, na kterou stranu se v jakékoli situaci přidá. Je však při svém svobodném rozhodování a následném jednání něčím ovlivněn? Musí mít i svoboda svá pravidla, aby byla jednotlivci skutečně svobodou? Velmi výstižně a názorně popisuje tři modely svobody filosof Jan Sokol:

- *svoboda jako absence vnějších překážek* a přinucení, tedy možnost jednat a rozhodovat podle vlastního uvážení, nezávisle na vnějších podmínkách, bez vnějších omezení a nátlaků, svoboda jako vymanění z vnějších zábran;
- *svoboda jako možnost výběru a volby* z daných možností;
- *hra jako model střetnutí dvou svobod*, které si navzájem nabízejí své možnosti, při níž jsou okamžiky svobodné volby omezovány stále novým rozhodnutím a tahy soupeře (či jednáním společnosti).

Zatímco u prvních dvou modelů nelze svobodu rozvíjet, jelikož nelze neomezeně stupňovat požadavky svobody (tj. nelze se zbavit všech vnějších omezení, odstranit všechna pouta a překážky či donekonečna rozšiřovat možnosti výběrů), třetí model nám ukazuje, že pro rozvoj vlastní svobody potřebujeme druhé lidi (jako ve hře potřebujeme protihráče) a k tomu jasná spravedlivá a účinná pravidla, protože bez pravidel si nelze „zahrát“.

Jan Sokol pozoruje jasnou souvislost mezi hrou a svobodnou společností. Ve hře nabyli lidé zkušenosti, že při zavedení dobrých, spravedlivých a vymahatelných pravidel nedochází ke konfliktu a mohou si dobře zahrát. Hráč, který hru nebere s vážností a nerespektuje její pravidla, hru kazí (Sokol 2007, 26–32).

Na tomto příkladě je nejen dobře uchopitelný, ale především důsledně pochopitelný rozdíl mezi omezeními (překážkami) svobody a pravidly. Dobrá pravidla hru nejen neomezují, ale ji ve své podstatě umožňují a tvoří. Bez pravidel by hra degenerovala, jen si zkusme představit kolektivní sporty jako fotbal či hokej (a vlastně všechny sporty) bez pravidel. V tomto smyslu je skutečná lidská svoboda vždy omezená, protože potřebuje pravidla, kterými se budeme řídit všichni, abychom ve společnosti mohli všichni svobodně a bezpečně existovat.

Na příkladu modelu hry jako střetnutí dvou svobod lze tedy ukázat skutečný význam pravidel pro společenský život. Nejde o pouhou metaforu či metonymii. Pokud by se například pod záminkou svobody chápající jako odstraňování překážek měla zrušit společenská pravidla, nebude taková společnost, analogicky hře, svobodně fungovat (Sokol 2007, 26–32).

V návaznosti na výše uvedené se vraťme k epidemiologickým mimořádným opatřením. Již víme, že pravidla nám svobodu neomezují, ale naopak umožňují. Kdybychom pravidla neměli, v tomto konkrétním případě tedy mimořádná opatření podle § 69 odst. 1 písm. b), i) a odst. 2 zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících

zákonů¹, jako jsou například nařízení o zákazu pohybu a pobytu osob bez ochranných prostředků dýchacích cest (nošení roušek, respirátorů apod.), nařízení o omezení činností v provozovnách či nařízení o omezení hromadných akcí, hrozí nám, že se pandemie ještě více rozšíří a budou nutná opatření přísnější. Přišli bychom tedy o další svobody. Naše vzájemné svobody se nepochybně prolínají, často mezi sebou dokonce soupeří. Je však důležité uvědomit si, že ignorováním jakýchkoli pravidel, v tomto případě nedodržováním opatření, si po našich svobodách sami šlapeme. Nenošením roušek nejde o pouhé odstraňování omezení a překážek našich svobod či svobodnou možnost volby. Jde naopak o třetí model, tj. o nedodržování pravidel, která nám svobodu umožňují. Více nakažených však neznamená jen další opatření, jež mohou vést k dalším omezením svobod ve společnosti; více nakažených především znamená více vážně nemocných, více hospitalizovaných a v neposlední řadě také více úmrtí. Každý z nás má své blízké, rodiny, partnery, kolegy, kamarády. Jistě jim nepřejeme nic zlé. Avšak právě nedodržováním opatření ohrožujeme také jejich svobodu a konkrétní životy našich blízkých. Jde o střetnutí vzájemných svobod v praxi, kde pravidla fungovat musí, jinak si dobře „nezahrajeme“. A to ani ti, kteří pravidla nedodržují.

Jakkoli může chaos v systému, který nepochybně nastal (ať už to jsou hygienické stanice, které evidentně nestíhají současný nárůst pandemie zvládat, neboť jejich kapacita a systém nejsou nastaveny na zvládnutí infekčních agens s takovým pandemickým potenciálem, jaký má koronavirus SARS-CoV-2, nebo jsou to různá protichůdná stanoviska a prohlášení odborníků a politických představitelů, neuspokojivé testování potenciálně nemocných či problematika alokace vzácných zdrojů), vyvolávat ve společnosti rozklad, výsměch, despekt či neúctu, je stále potřeba respektovat a chránit to nejzákladnější, co v naší společnosti máme, a tím je lidská svoboda. Pro její ochranu je ovšem nevyhnutné dodržovat pravidla. A to také ta nepopulární restriktivní opatření, která nám všem, tj. celé společnosti, umožňují v rámci možností současné pandemie svobodně žít.

ČÍM ŘÍDIT NAŠE ROZHODOVÁNÍ, JEDNÁNÍ A KONÁNÍ ANEB ROLE SPOLEČENSKÉHO MRAVU, INDIVIDUÁLNÍ MORÁLKY A ETIKY

Zamyšlení si jistě zaslouží rovněž způsob, kterým se naše svobodné rozhodování a následné jednání v konkrétních situacích řídí. Cítíme, že není zcela nahodilé, otázkou je, čím je však řízeno. Při svém rozhodování sledujeme nějaké konkrétní cíle, případně ideály, které chceme dosáhnout. Svě jednání tedy přizpůsobujeme nebo také podřizujeme jakémusi záměru či účelu a hledáme vhodnou cestu, jak k cíli

1 Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů. [online]. [cit. 2020-09-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-258>

dojít. Jednou se jeví určitá cesta dobrá, jindy se ukáže, že nebyla nejlepší či nejvhodnější. Své jednání na základě zkušeností řídíme nebo se také necháváme do jisté míry spontánně vést a konáme podle zvyku či mravu našeho okolí. A jelikož je etika filosofická disciplína, opět si dovolím krátkou reflexi úvah filosofa Jana Sokola, který rozlišuje tři roviny toho, čím se při svém jednání necháváme vést: jedná se o

- *společný mrav*
- *individuální morálku* a
- *etiku* jako hledání lepšího, případně dokonce nejlepšího (Sokol 2010, 66).

Naučené kulturní stereotypy chování, které zahrnují všechny běžné životní situace, na jejichž základě jednáme samozřejmě a automaticky, vytvářejí náš specifický *společný mrav* (Sokol 2010, 66–67). Každá společnost svůj generacemi vytvořený společný mrav po svých členech přímo či nepřímo vyžaduje (někdy i vymáhá), na nás zůstává plně si osvojit a zautomatizovat souhrn naučených vzorců toho, co se dělá, a co se naopak nedělá ve společnosti, v níž žijeme, aby byl náš každodenní život přijatelný.

V některých situacích však již člověku nepostačuje jednat způsobem, jakým jednají všichni, a pouze se přizpůsobovat společnému mravu. Naopak člověk sám má v konkrétních situacích poznat, co již není správné, co je špatné, a v případě potřeby se má dokonce proti nepravosti, ničemnosti či většině postavit. V těchto případech se jedná o *individuální morálku*, která oslovuje každého člověka zcela jednotlivě a vyžaduje, aby sám v dané situaci soudil a zvažoval (Sokol 2007, 150). Na rozdíl od předchozího mravu, který je společenský, kolektivní a konkrétní, morálka je individuální. Jde o osobní mravní odpovědnost za to, jak se člověk v dané situaci rozhoduje, jak jedná a koná.

Člověku však nepostačuje spokojit se pouze s vědomím, že nic špatného neprovedl a že koná pouze to, co je dovolené, nýbrž chce konat dobro, touží být lepším. Takové hledání lepšího, případně nejlepšího, které se už nedá vyjádřit žádnými pravidly ani předpisy a kterým se řídí naše skutečně svobodné jednání, se nazývá *etika* (Sokol 2010, 72–73).

Dnes se o etice často mluví, vzniklo dokonce nepřehledné množství rozličných etických kodexů téměř ve všech oborech lidské činnosti, pramálo se však o etice přemýšlí způsobem, který by etiku uváděl do reálného života tak, aby byla v dennodenním rozhodování a jednání lidí skutečně použitelná. A ta cesta je jednoduchá: stačí hledat lepší, případně nejlepší.

JE DNES NASLOUCHÁNÍ SVĚDOMÍ A PĚSTOVÁNÍ CTNOSTÍ JEŠTĚ „IN“?

Mravní prospěšnost či škodlivost lidského jednání neustále posuzuje *svědomí*, neúnavný a poctivý vnitřní soudce. Jiří Skoblík uvádí, že „svědomí je rozumový úsudek, kterým člověk poznává, zda je konkrétní jednání, které zamýšlí vykonat nebo právě uskutečňuje nebo už provedl, mravně dobré nebo zlé“ (Skoblík 1997, 89).

Dále J. Skoblík poukazuje na skutečnost, že svědomí je osobní morální atribut: „Svědomí je zakotveno v hloubce osoby, protože člověk je konstruován směrem k uskutečnění vlastní hodnoty. Proto je chybou svědomí potlačovat právě tak jako nepěstovat nebo nevychovávat. Hlasem svědomí je člověk zasažen ne proto, že by se jednalo o mimoosobní hodnoty, ale o jeho vlastní já, k jehož hodnotné podobě je člověk volán“ (Skoblík 1997, 89). Podle „vztahu k objektivní normě mravnosti“ (Skoblík 1997, 91), rozlišuje J. Skoblík svědomí „správné a mylné. Správné je s ní v souladu, mylné v nesouladu. Pouze správné svědomí je žádoucím pravidlem jednání. Proto je zapotřebí své svědomí vzdělávat rozšiřováním mravních vědomostí (...) Jestliže jednání, diktované mylným svědomím, nikomu neškodí, je možno pokusit se druhého ohleduplně vyvést z omylu. Jestliže takovým jednáním škodí člověk sám sobě, je třeba ho před vlastním mylným úsudkem chránit. Jestliže takové jednání způsobuje škodu druhým lidem, je správné takovému jednání zabránit.“ (Skoblík 1997, 91).

Podívejme se na další pojem, který při rozhodování a jednání člověka hraje důležitou roli, a tím je pojem *ctnost*. Je škoda, že se z běžného slovníku dnešního člověka poněkud vytráčí, neztratili se již zcela. Skutečně nejde o archaický pojem, představuje významnou součást vnitřních atributů jedince.

Ctnosti jsou podle J. Sokola jedinečné schopnosti člověka spontánně se rozhodnout v dané situaci co nejlépe, a jednat tak zcela přirozeně a samozřejmě. K charakteristice ctností dále přidává, že: „Ctnostnému jednání nejde jen o udržení základní úrovně slušnosti, nutné pro lidské spolužití, nýbrž o čest a svědomí, o dobré a ještě lepší jednání, které oslovuje a přitahuje, strhává k napodobení (Sokol 2008, 180–181).

Podle T. Akvinského ctnost upevňuje a řídí směr a pohotovost našeho jednání. „Díky tomu jsme schopni jednat i v mnoha různých a proměnlivých situacích víceméně podobně a mířit vždy k dobru, ať se ukazuje nebo projevuje jakkoli.“ (Akvinský 2012, 9).

Ctnost je tedy přirozená, trvalá a neměnná ochota a nepřetržitě odhodlání vůle člověka činit dobro zcela samozřejmě, bez přemýšlení a za všech okolností.

Jak však porozumět tomu, že ačkoli sice člověk disponuje (nebo se alespoň předpokládá, že by disponovat měl) takovými hodnotnými vnitřními pomocníky, jako jsou svědomí a ctnosti, přesto se nerozhoduje v každém okamžiku výhradně hledáním dobrého, lepšího, nebo dokonce nejlepšího? Hlas svědomí lze jistě ztlumit, oslabit jeho naléhavost, překřičet či ignorovat. O ctnostech se v dnešní moderní době jaksí nemluví. A přesto někde hluboko v každém jedinci svědomí i ctnosti dřímají a čekají na svou perspektivu laskavého průvodce a moudrého rádce při našich rozhodováních a jednáních. Jen je probudit. Zcela jistě je proto nutné na etiku a na etické jednání neustále poukazovat, a to nikoli pouze v odborných kruzích různých profesí, ale také v prostředí široké veřejnosti. Je totiž evidentní, že v úsilí o dobré jednání člověka ve společnosti (v kontextu tohoto textu ve snaze o dodržování pravidel a opatření) je nutné nejen vytvářet příslušné právní předpisy, které jen stěží přesvědčí jedince o smysluplnosti řešení dnešní situace, či slepě spoléhat na společný mrav,

ale je potřeba dovolávat se cti jedince na úrovni individuální morálky, probouzet a formovat svědomí, a pěstovat tak etické citění a vnímání. Cesta nepochybně dlouhá a náročná, avšak nevyhnutelná, protože dokáže nejen poukazovat na hloubku a rozměr těch lidských hodnot, které se nám ve společnosti postupně vytrácí, jako je pokora, empatie, altruismus, respekt či úcta, ale je také neúnavně připomínat a pečovat o ně, abychom je neztratili zcela.

ZÁVĚR

Vyzbrojení výše uvedeným krátkým diskurzem do filosofické teorie již víme, že žít svobodně znamená respektovat pravidla, protože jsou to právě pravidla, která nám svobodu umožňují. Rovněž víme, že etika znamená svobodné hledání lepšího a nejlepšího. Jde o touhu člověka jednat eticky, být dobrým a snad i lepším. A tady se nabízí prosté zamyšlení, zda nerespektování pravidel mimořádných opatření a jejich všemožné obcházení je hledáním toho lepšího či nejlepšího pro člověka, a především také pro naše blízké a pro společnost. Jakkoli lze pochopit touhu každého jedince po prosazení a ochraně vlastní svobody také během pandemie onemocnění covid-19, nabízí se však neodbytná otázka: zamýšlíme se zcela upřímně ve svém hlubokém nitru a v čisté opravdovosti a vážnosti ke svému svědomí nad etickým dilematem o svobodě jiných? Rozhodujme se tedy skutečně svobodně a eticky, tedy tak,

aby naše jednání a konání bylo naplněno touhou konat dobro a hledat nejlepší možnou variantu svého rozhodnutí, aby bylo vedeno respektem a úctou k člověku, ke křehkosti ohrožených a ke zranitelnosti bližních, abychom si tak mohli sami sebe vážit a žít ctnostně a s čistým svědomím.

A i kdyby mělo takové zamyšlení a následné rozhodování a jednání zachránit jen jeden jediný lidský život, hodnota zamyšlení by byla nevyčíslitelná. Byla by v souladu s výše uvedenými slovy J. Skoblíka v pojednání o svědomí: „způsobuje-li určité jednání škodu druhým lidem, je správné takovému jednání zabránit“ (Skoblík 1997, 91). A právě o to se tento článek pokorně snaží v duchu slov Tomáše Špidlíka: „Mravní hodnota skutku závisí především na úmyslu“ (Špidlík 1994, 13).

LITERATURA

- Akvinský, T. (2012): *Otázky o ctnostech I: O ctnostech obecně*, z lat. přeložil T. Machula. Praha: Krystal OP.
- Skoblík, J. (1997): *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum.
- Sokol, J. (2007): *Moc, peníze a právo: Esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Sokol, J. (2008): *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*, 2. vyd. Praha: Portál.
- Sokol, J. (2010): *Etika a život: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad.
- Špidlík, T. (1994): *Po tvých stezkách*. Praha: Societas.
- Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů. [online]. [cit. 2020-09-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-258>.